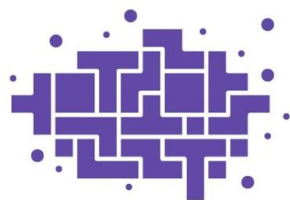

Dezinformācijas un sazvērestību pētījumu teorētiskās pieejas

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

FLPP
FUNDAMENTĀLIE UN
LIETIŠĶIE PĒTĪJUMU
PROJEKTI

Vita Zelče
LU 79. starptautiskā
zinātniskā konference
2021. gada 25. februāris

- **LZP FLPP projekts «Dezinformācijas un sazvērestību radītie riski demokrātijai: Latvijas pieredzes pārlūkošana»**

- **Starpdisciplinārā griezumā** izpētīt dezinformācijas un sazvērestību vēstījumu vietu Latvijas informācijas telpā, kā arī tās ietekmi uz cilvēku dzīvi, veselību, drošību un labklājību, iztirzājot Latvijas sabiedrības pieredzi 20. gadsimta totalitārisma laikmetā un periodā pēc neatkarības atgūšanas, un izvērtēt dezinformācijas un sazvērestību radītos riskus mūsdienu demokrātijai un tās vērtībām
- Jaunradīto zināšanu uzdevums ir sekmēt apjēgsmi un pilsoņu spēju **pretdarboties dezinformācijai un aizrautībai ar sazvērestībām un sekmēt faktu pārbaudes un kritiskās domāšanas kultūras attīstību Latvijā**

- **Pētījuma objekts** – dezinformācijas un sazvērestību vēstījumi Latvijas informācijas telpā totalitārisma laikmetā un demokrātijā un to ietekme uz sabiedrību un individuālajām dzīvēm
- Dezinformācijas un sazvērestības vēstījumu pētniecībā svarīgi ir rēķināties ar **kontekstuālajiem faktoriem**
- Pētījums norit divos virzienos:
 - 1) **vēstures** pētījumā tiek analizētas dezinformācijas plūsmu un ticības sazvērestībai dinamika kopš 20. gs. 30. gadu vidus, kad Latvija pārstāja būt demokrātiska valsts un piedzīvoja divas totalitāru valstu okupācijas
 - 2) dezinformācijas un sazvērestību esamība **mūsdienu** Latvijas informatīvajā telpā, it īpaši digitālajos medijos

Dezinformācijas un sazvērestības teoriju teorijas un pieejas

Strauji augošs segments zinātniskajos pētījumos

Starpdisciplināra joma

Visām nozarēm piederošs lauks

Nav vēstures posma un dzīves sektora bez dezinformācijas un sazvērestībām

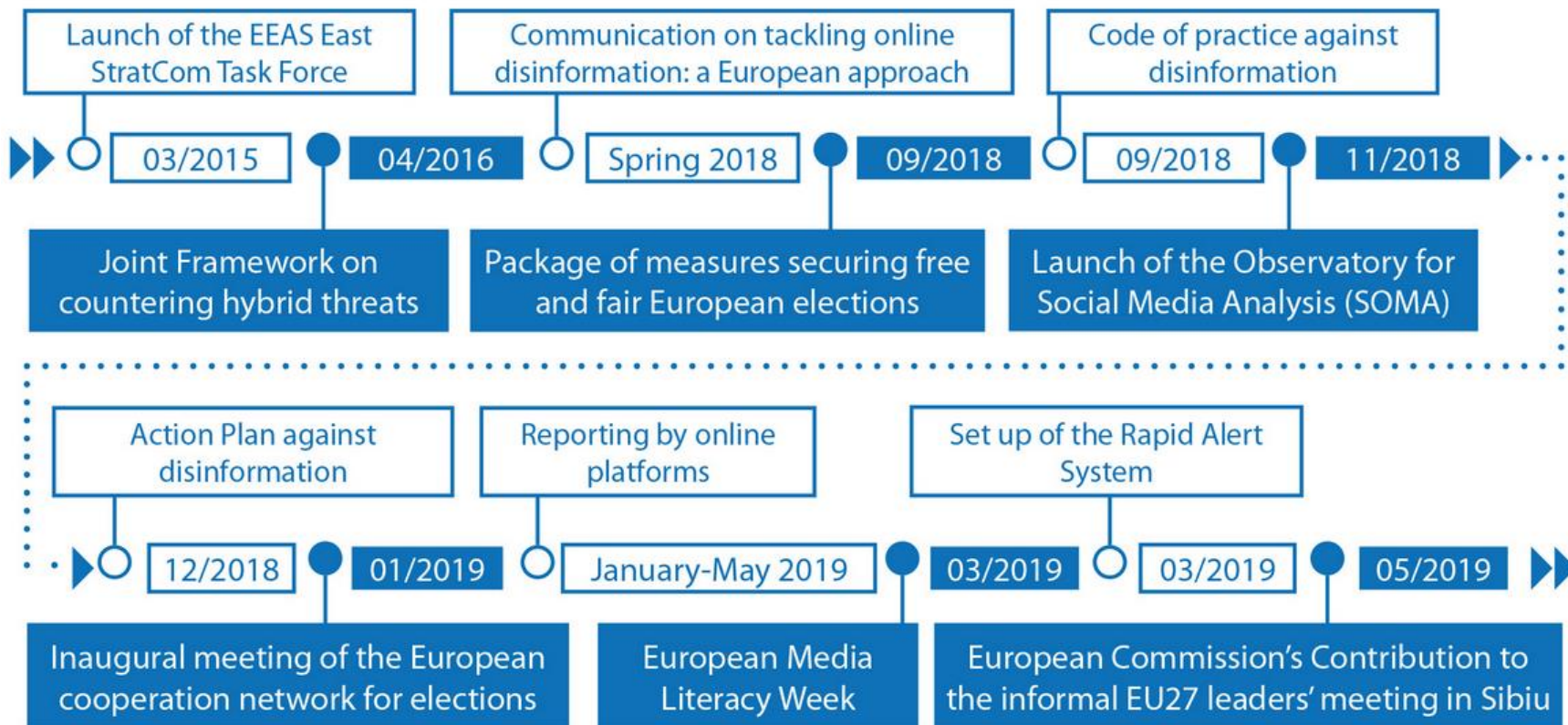
Nav vietas uz pasaules bez dezinformācijas un sazvērestībām

ES dezinformācijas ietekmi kā lielu problēmu identificē 2015. gadā – rīcībpolitika

Eiropas digitālās nākotnes kopveidošana (*Shaping Europe's digital future*)

<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/tackling-online-disinformation>

OVERVIEW OF EU JOINT AND COORDINATED ACTION AGAINST DISINFORMATION

COVID-19

**ES prakses kodekss
dezinformācijas jomā (*Code of
Practice on Disinformation*)**

**COVID-19 monitoringa
programma (*COVID-19
Monitoring Programme*)**

Dezinformācija vai «viltus ziņas»

EK eksperti: dezinformācija: pārbaudāmi nepatiesa vai maldinoša informācija

Dezinformācija tiek sagatavota, publiskota un izplatīta, lai gūtu ekonomisku labumu vai tīši maldinātu sabiedrību

Dezinformācija var radīt kaitējumu sabiedrībai, t.i., draudus demokrātiskiem politiskiem un politikas veidošanas procesiem, kā arī sabiedriskajiem labumiem (piemēram, ES pilsoņu veselības aizsardzībai, videi vai drošībai)

Jēdzienā “dezinformācija” nav ietverta maldinoša reklāma, kļūdainas ziņas, satīra, parodija vai skaidri norādītas noteikta viedokļa atbalstītāju ziņas un komentāri

«Viltus ziņas»

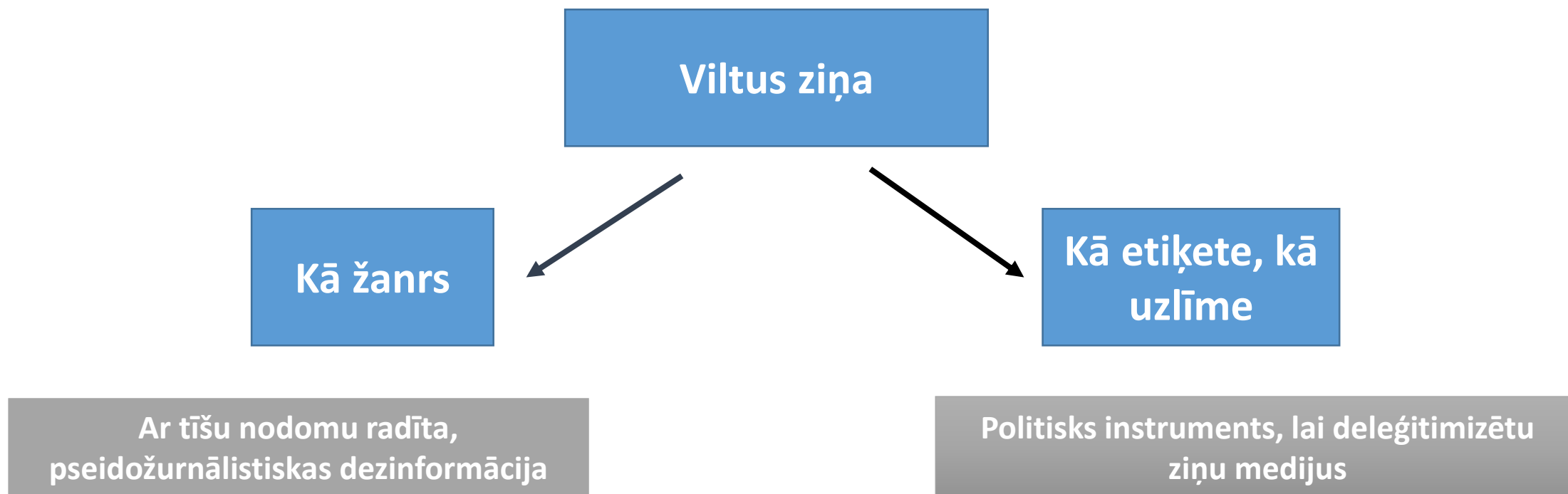
- Edson C. Tandoc Jr., Zheng Wei Lim & Richard Ling (2018). Defining “Fake News”, *Digital Journalism*, 6:2, 137–153, DOI: [10.1080/21670811.2017.1360143](https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143)
- Mūsdienu diskursā ar jēdzienu «viltus ziņas» saprot/apzīmē vīrusveidīgās fiktīvās ziņas, kas izskatās kā «īstas ziņas»

Īstenības/realitātes līmenis	Autora tīšais maldināšanas nodoms	
	Augsts	Zems
Augsts	<i>Native advertising</i> un sabiedrisko attiecību materiāli	Ziņu satīra
	Propaganda	
	Ziņu manipulācija, foto manipulācija	
Zems	Ziņu safabricējums	Ziņu parodija

Ko dara auditorija? Kāda ir tās loma?

«Viltus ziņas»

- Jana Laura Egelhofer & Sophie Lecheler (2019) Fake news as a two-dimensional phenomenon: a framework and research agenda, *Annals of the International Communication Association*, 43:2, 97–116, DOI: [10.1080/23808985.2019.1602782](https://doi.org/10.1080/23808985.2019.1602782)

Viltus ziņu žanrs

```
graph TD; A[Viltus ziņu žanrs] --> B[Patiesuma pazemināšana]; A --> C[Žurnālistiskas formāts]; A --> D[Maldināšanas nodoms];
```

Patiesuma pazemināšana

Viltus sakarības
Maldinošs saturs
Safabricēts saturs
Viltus konteksts
Mānīgs saturs

Žurnālistiskas formāts

Strukturālie elementi:
virsraksti, teksta
izkārtojums, attēli u.c.

Maldināšanas nodoms

Politisks, ideoloģisks
Finansiāls
Lai izklaidētu, lai
provocētu

Korekts saturs

Viltots saturs
(t.i., nepareizas uztveres avots)

Var
rezultēties

Baumas

Sazvērestības teorijas

Izplatīta tīši, ar nodomu

Dezinformācija

Izplatītas žurnālistiskas
formātā

Viltus ziņu žanrs

Izplatās netīšām

Kļūdaina informācija

Var tikt lietota
ar
nodomu –
politisku,
finansiālu u.c.

**Viltus ziņu kā žanra saistība
ar citiem konceptiem**

Sazvērestības teorijas

- Karls Popers (*Karl Popper*, 1902–1994)
 - 1952. gadā “Atvērtā sabiedrība un tās ienaidnieki” raksta par “conspiracy theory of society”
 - “the view that an explanation of a social phenomenon consists in the discovery of the men or groups who are interested in the occurrence of this phenomenon (sometimes it is a hidden interest which as first to be revealed), and who have planned and conspired to bring it about”
- Domāšanas veida un uzvedības pētniecība
- Sazvērestības teorija kā etiķete
- K.Popera zinātnes patiesuma pārbaudes pieejas

Sazvērestība un sazvērestības teorijas

- **Sazvērestība** – ietekmīgu indivīdu vai mazas cilvēku grupas (sazvērnieku) slepena darbošanās savās interesēs un/vai pret sabiedrisko labumu
- **Sazvērestības teorija** – pagātnes, tagadnes vai nākotnes notikumu vai apstākļu skaidrojums kā galveno to cēloni, norādot sazvērestību
 - Tāpat kā sazvērestības definīcijā, arī sazvērestības teorijas jēdzienā tiek ietverti varenu cilvēku nodomi un rīcības
 - Sazvērestības teorijām piemīt apsūdzības raksturs, kas var būt patiess vai nepatiess
 - Sazvērestības teorijas ir pretrunā lielākās daļas publisko autoritāšu paustajam
 - Sazvērestības teorijas var būt cieši saistītas ar politiku

Sazvērestības teoriju daudzveidība.

Klasifikācijas kritēriji (*Joseph E. Uscinski*)

- Ļaundari
- Sazvērnieku grupu lielums
- Laiks (kas notiek?)
- Metodes
- Mērķis
- Sazvērnieciskā ticība (pārliecība) – indivīdu pārliecība, ka konkrētā sazvērestības teorija (norišu skaidrojums) ir patiesa
- Sazvērnieciskā domāšana – stabila predispozīcija (visa) skaidrojumos izmantot sazvērestības teorijas
- Sazvērestības teorētiķis – persona, kas tic sazvērestības teorijā,

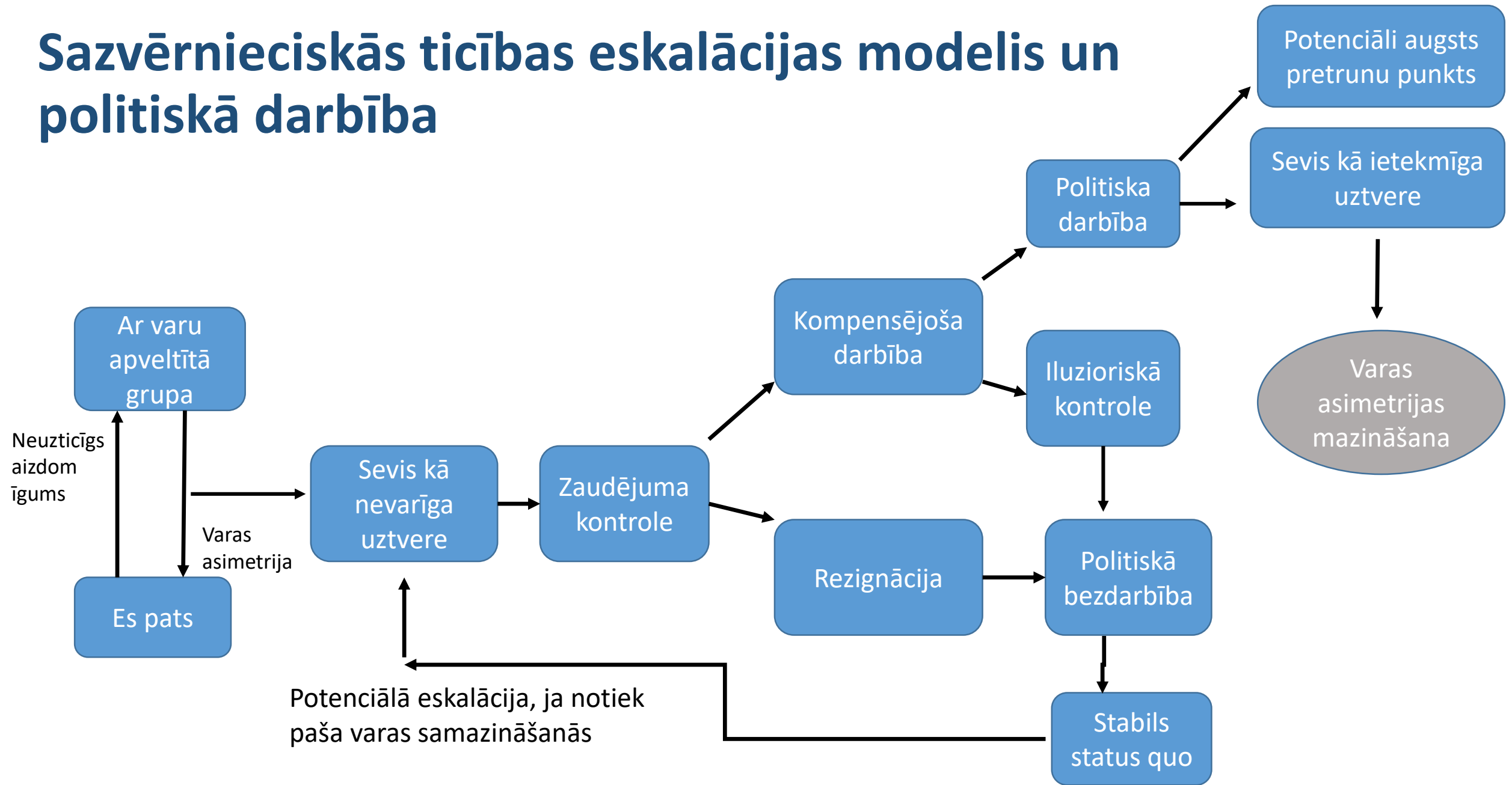

Sazvērestība un krīze (*Jan-Willem van Prooijen*)

- Sociālās krīzes situācijas – straujas pārmaiņu situācijas, kas ietver draudus līdzšinējam dzīves veidam, labklājībai un eksistencei
 - Reālas krīzes situācijas
 - Imagināras krīzes situācijas
- Bailes un neskaidrība
- Mediatizācija

Sazvērnieciskās ticības eskalācijas modelis un politiskā darbība

Par mums

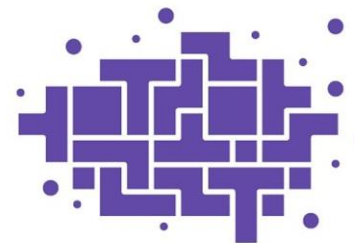
Laikmets	Latvijas politiskā sistēma	Dati, to ieguve
1. Preses un politisko partiju «zelta laikmets» (līdz 20. gs. 50. gadu beigām)	Autoritārisms (1934–1940) Totalitārisms (1940–1991)	Mutvārdu vēstures intervijas Arhīva dokumenti Mediju materiāli Atmiņas
2. Televīzijas ierobežota skaita kanālu laikmets (20. gs. 60. gadi–90. gadi)	Totalitārisms (1940–1991) Demokrātija	Mutvārdu vēstures intervijas Arhīva dokumenti Mediju materiāli Aptauja
3. Mediju pārpilnības un diversifikācijas laikmets (20. gs. beigas–21. gs. sākums)	Demokrātija	Mediju materiāli Aptauja Intervijas
4. Demokrātijas krīzes un informācijas pārslodzes «patiesības» problēmu laikmets (kopš apmēram 2013. gada)	Demokrātija	Digitālie mediji Mediju materiāli Aptauja Intervijas

Kopaina
un
gadījumi

Paldies!

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

FLPP
FUNDAMENTĀLIE UN
LIETIŠĀJIE PĒTĪJUMU
PROJEKTI